

Waldemar Kryspin Jaruszewski

Czy nauczyciel krajoznawstwa może stanowić kotwicę łączącą jednostkę z małą ojczyzną?

Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość 12, 243-265

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Waldemar Kryspin Jaruszewski*

Czy nauczyciel krajoznawstwa może stanowić kotwicę łączącą jednostkę z małą ojczyzną?

*Każdy z nas otrzymał od Boga wspinały dar.
Jest nim kraj ojczysty, a w nim mała Ojczyzna.*
K. Denek¹

Wstęp

Do najważniejszych wyzwań, przed którymi staje nasz kraj, należy szeroki rozwój (w tym edukacji) gwarantujący szybką dynamikę przemian społeczno-gospodarczych. Możliwe zmiany mogą być realizowane w społeczeństwie rozumnym, społeczeństwie wiedzy, której podstawą jest edukacja oparta na szacunku dla własnej przeszłości, historii, jak również na krajoznawstwie.

Celem artykułu jest podkreślenie ciągle aktualnych słów znajdujących się w notatkach Komisji Opieki nad Zabytkami sprzed ponad 30 lat. Brzmiały one następująco: *Każdemu narodowi potrzebne są stare kamienie i stare kształty architektoniczne. To one właśnie stanowią kotwicę pamięci wielu pokoleń*².

W artykule istotne jest także przybliżenie krajoznawstwa, jak również podkreślenie jego dużej roli w integracji (spajaniu) jednostek w dynamiczne i ak-

---

* Dr inż. Waldemar Kryspin Jaruszewski, Gdańska Wyższa Szkoła Humanistyczna, filia Koszalin
e-mail: wjaruszewski@wp.pl

¹ Za: B. Urbanek, *Patriotyzm jutra jako inicjatywa edukacyjna*, [w:] K. Denek, L. Pawelski, B. Urbanek, A. Żukrowska, *Wokół małych ojczyzn*, Wydawnictwo Szczecińska Szkoła Wyższa CB, Szczecin 2011. B. Urbanek podkreślił, że (...) *edukacja regionalna to świadome tworzenie sytuacji dydaktyczno-wychowawczych, w których jednostka styka się bezpośrednio z najbliższym otoczeniem oraz różnorodnymi dobrami kultury i oświaty, jest więc procesem warunkowanym i realizowanym przez różne ich ogniwa*. Ibidem, s. 110.

² F. Midura, A. Danowski, *W sukurs zabytkom*, [w:], *Krajoznawstwo i turystyka w szkole. Poradnik*, red. A. Gordon, Wydawnictwo PTTK, Warszawa 2003, s. 21.

tywne grupy społeczne. Szybkość i dynamika zachodzących zmian stanowi bowiem duże zagrożenie dla rozwoju całych społeczeństw.

Wykształcony i zaangażowany w swoją pracę nauczyciel może wzmacniać jakość więzi w grupie, życia jednostek i całych grup społecznych. Umiejętność postrzegania piękna ojczystego kraju, jego historii, zabytków, przyrody może integrować jednostki i całe społeczeństwo.

Pojęcie krajoznawstwa

Poznaj swój kraj, abyś umiał nim gospodarzyć
A. Janowski (1919 r.)³

Każda rozprawa archeologiczna przemija.
Ch. Piccard⁴

Mieczysław Orłowicz⁵, jeden z najbardziej znanych popularyzatorów krajoznawstwa w Polsce mówił: *Krajoznawstwo to całokształt wiadomości [wszechstronna wiedza i mądrości] o pewnym kraju lub regionie, o jego środowisku przyrodniczym, mieszkańcach i ich dziejach i dziełach wniesionych do rozwoju⁶: regionu, kraju i świata, podanych w sposób ścisły, ale popularny⁷. Krajoznawstwo to aktywna⁸ forma kontaktu jednostek⁹, grup społecznych z przyrodą,*

---

³ A. Gordon, *Krajoznawstwo i turystyka w szkole. Poradnik*, Zarząd Główny PTTK, Warszawa 2003, s. 13. Celami, do których zawsze dążą krajoznawcy są poznanie Ojczyzny oraz służenie jej wiedzy i pracą.

⁴ Za: Z. Herbert, *Labirynt nad morzem*, <http://polski.gim26.gda.pl/Z.%20Herbert%20-%20Labirynt%20nad%20morzem.pdf> (dostęp: 3.09.2008).

⁵ M. Orłowicz urodzony w Komarnie 17.12.1881 r. zmarł 4.10.1959 r. w Warszawie – polski doktor praw, z zamiłowania krajoznawca. Znaczną część swojego dzieciństwa spędził w miasteczku Pruchnik.

⁶ Współczesny rozwój musi uwzględniać prawa przyrody, bo inaczej człowiek sam zniszczy przyrodę.

⁷ A. Gumowski, *Dlaczego turystyka i krajoznawstwo?*, [w:] A. Gordon, *Krajoznawstwo i turystyka w szkole. Poradnik*, Zarząd Główny PTTK, Warszawa 2003, s. 11. Autor stwierdził: *Krajoznawstwo w swoich zasadach zakłada poszukiwanie autentyzmu, głębokich, estetycznych i kulturalnych przeżyć, ciekawych form wypoczynku i kontaktu z przyrodą, wyczerpanie na problemy ochrony przyrody oraz wyrobienie umiejętności współżycia w grupie.* Ibidem, s. 12.

⁸ Aktywność to czynnik wpływający na morfologiczne oraz funkcjonalne zmiany w mózgu. Jest bardzo pożądana i można ją wzmacniać poprzez: zajęcia na świeżym powietrzu, podziwianie krajobrazu, jak również sam proces uczenia się, analizy tekstów, filmów itp.

⁹ Krzysztof Kożuchowski podkreślił: *Człowiek jest częścią kosmosu, składnikiem ekosystemu, uczestnikiem ciągłego obiegu energii i materii. Jest jednostką – osobnikiem w populacji ludzkiej, w społeczeństwie i rodzinie. Świat istnieje obiektywnie, jego tworzywem jest materia, a świadomość*

naturą¹⁰, to poszukiwanie autentyczności oraz estetycznych, kulturalnych i patriotycznych¹¹ przeżyć. Natomiast Aleksander Patkowski¹² przez pojęcie „krajoznawstwo” rozumiał ruch społeczny¹³ zmierzający do:

- szerzenia wśród społeczeństwa (dorośli i młodzież) znawstwa, umiłowania¹⁴ przyrody i kultury (materialnej i duchowej), kraju rodzinnego przez wszechstronne poznawanie środowisk i regionów;
- zaprawiania młodych do samodzielnych badań i współpracy naukowej w tym zakresie;
- poznania i zachowania odrębności rodzimej przyrody i kultury;
- rozwijania umiłowania stron rodzinnych: gminy, miasta, regionu¹⁵ – tzw. małej ojczyzny.
- poszerzania czynnej roli jednostki w pracy zawodowo-społecznej związanej z człowiekiem, przyrodą i ochroną środowiska w najbliższym otoczeniu (wieś, miasto, gmina, powiat).

Celem pracy krajoznawczej jest wszechstronna działalność poznawcza dotycząca kraju, jego przemian, rozwoju, pozytywności¹⁶ oraz kształtowanie patriotyzmu i miłości do własnego regionu¹⁷, tzw. małej ojczyzny.

---

stanowi pochodną materii. K. Kozuchowski, *Walory przyrodnicze w turystyce i rekreacji*, Wydawnictwo Krupisz SA, Poznań 2005, s. 31.

¹⁰ Za: A. Druś, *Ile natura wnosi do gospodarki? Puls Biznesu*, <http://weekend.pb.pl/4325583,16494,ile-natura-wnosi-do-gospodarki-galeria> (dostęp: 19.10.2015). Natura w każdym państwie stanowi olbrzymią wartość, nie tylko samą w sobie, ale również ogromną wartość pieniężną. Autor podkreśla: *Kiedy zobaczymy te liczby czarno na białym widać, że roczne przychody największych światowych spółek jak: Apple, General Motors, Nestle czy Bank of China są niczym w porównaniu z zyskami, jakie przynoszą naszej gospodarce zasoby naturalne*. Natomiast Tony Juniper zauważył, jak wielki kapitał finansowy każdego roku natura wnosi do światowej gospodarki, np. naturalne źródła wody 73,48 bln dol., rafy koralowe 10 bln dol., plankton 222 mld dol., pszczoły 190 mld dol., sępy 2 mld dol.

¹¹ Naczelnym zadaniem krajoznawstwa jest budowanie dumy narodowej z osiągnięć miejscowości, gminy, regionu i kraju, jak również wyznaczenie możliwych ich perspektyw rozwojowych. Ukazuje ono jednostkom i grupom społecznym nie tylko piękno przyrody, ale również dynamiczny rozwój przemysłu z dominującym wzrostem i postępem nauki, metod pracy i doskonalenia jakości życia.

¹² A. Patkowski, *Encyklopedia „Świat i Życie”*, t. III, Warszawa – Lwów 1935.

¹³ Zasadniczym celem tego ruchu jest poznanie rozwoju i piękna ojczystego kraju.

¹⁴ Umilowanie świata przyrody wiąże się troską o środowisko naturalne, zabytki, kulturę oraz z miłością do tzw. małej ojczyzny okazywaną poprzez przywiązanie do własnej ziemi, miejscowości czy regionu.

¹⁵ Jerzy Niktorowicz podkreślił: *Region to obszar, na którym wyodrębniły się określone cechy, a jego mieszkańcy mają świadomość zwyczajów i systemu wartości oraz poczucia własnej tożsamości*. J. Niktorowicz, *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009, s. 513.

Krajoznawstwo jest szczegółową i wielostronną znajomością regionów kraju (wiedza teoretyczną i użyteczną), jak również jej historii, wybitnych postaci oraz możliwości i słabości (społecznych, ekonomicznych, gospodarczych) wpływających na szeroki rozwój, bezpieczeństwo i szczęście jednostek oraz całego narodu. Na treść krajoznawstwa składają się nie tylko rzeczy i zjawiska, lecz również cały świat doznań i przeżyć, uczuć związanych z ich poznawaniem i odkrywaniem¹⁸, stany emocjonalne¹⁹, które utrwalają i wzbogacają osobowość człowieka²⁰. Krajoznawstwo – stanowiące kompleksową wiedzę o regionie, kraju – może być swoistą szkołą wychowania patriotycznego i obronnego. Jego naczelnym zadaniem jest budowanie dumy narodowej z przeszłości kraju, a głównym celem wychowawczo-dydaktycznym – rozwój intelektualny²¹ oraz kształtowanie osobowości²² jednostki, czyli zespołu względnie trwałych cech,

---

¹⁶ Barbara L. Fredrickson podała: *Pozytywność czyni nas otwartymi (...) dzięki czemu stajemy się bardziej wrażliwi i twórczy (...) Pozytywność zmienia nas na lepsze (...). Otwierając nasze serca i umysły, pozytywne emocje pozwalają nam odkrywać i rozbudowywać nowe umiejętności, nowe więzi, nową wiedzę i nowe sposoby bycia.* Stwierdziła także: *Pozytywność zmienia spojrzenie na życie. Rozszerza światopogląd i pozwala zobaczyć więcej.* B. L. Fredrickson, *Pozytywność. Naukowe podejście do emocji, które pomaga zmienić, jakość życia*, Zys i S-ka, Poznań 2011, s. 35, 79.

¹⁷ Niktorowicz zauważył: *Region to obszar, na którym wyodrębniły się określone cechy, a jego mieszkańcy mają świadomość zwyczajów i systemu wartości oraz poczucia własnej tożsamości.* J. Niktorowicz, op. cit., s. 513.

¹⁸ B. L. Fredrickson, *Pozytywność...*, op. cit. s. 78. Autorka podkreśliła, że możemy inaczej postrzegać rzeczywistość, (...) *rozszerzać zakres uwagi przez wzbudzanie pozytywnych uczuć. Pośród emocji a sposobem widzenia zachodzi prosty związek przyczynowo-skutkowy. Gdy pozytywność przepływa przez nasze serca, zarazem rozszerza granice naszego umysłu, dzięki czemu widzimy i las, i drzewa.*

¹⁹ Wszystkie stany emocjonalne, uczucia, myśli, wrażenia, wszelkie przejawy umysłu znajdują się pod wpływem naszego otoczenia zewnętrznego, przyrody i jej piękna. Pozytywność otwiera nasze umysły i pozwala dostrzec to, czego nigdy wcześniej nie widzieliśmy. Negatywność zaś zachęca do obrony, zamykania się przed nowym nieznanym i nie dopuszcza do jedności z innym człowiekiem, naturą czy przyrodą.

²⁰ Dobry nastrój może wytworzyć się, gdy spacerujemy w ciszy po lesie, słyszymy szum drzew i inne odgłosy natury. Panująca dookoła cisza oraz brak bodźców ją rozpraszających wyostreza nasze zmysły i słyszymy nawet ciche śpiewy małych ptaszków. Zauważamy wówczas piękno w najbardziej nieoczekiwanych przez nas miejscach. Dostrzegamy również, że życie jest wszędzie, a my stanowimy zaledwie mikroskopijny ułamek przyrody.

²¹ Rozwój intelektualny jednostki zawarty jest w całokształcie procesów wychowawczo-dydaktycznych stosowanych przez nauczyciela krajoznawstwa. Do owych procesów należy nauczanie oraz wychowanie intelektualne jednostki, na które składa się rozwijanie jej zdolności poznawczych, czyli: myślenia, zainteresowań poznawczych, dostrzegania piękna krajobrazu, regionu (tzw. małej ojczyzny).

²² Cechy osobowości – względnie stałe, charakterystyczne dla jednostki (w zasadzie niezależne od cech intelektu), zgeneralizowane tendencje do określonych zachowań, emocji i sądów przejawiających się w różnych sytuacjach. Tak rozumiane cechy mają charakter latentny – nie można

który składa się na charakterystykę człowieka i określa specyficzny dla niego sposób zachowania.

Kazimierz Denek²³ podkreślił, że krajoznawstwo należy do tych sfer, które wzmacniają wśród młodzieży takie cechy, jak: ciekawość, żądza wiedzy, fantazja, radość z przygody i zabawy, otwartość, chęć eksperymentowania, humor, energia, gotowość przyjmowania nowych idei, poczucie godności, wola uczenia się oraz potrzeba i gotowość szacunku dla innych. Krajoznawstwo uzupełnia wiedzę i umiejętności o charakterze interdyscyplinarnym, z jednej strony – w wiedzę z zakresu nauk społecznych, historii, historii sztuki, archeologii, geografii (topografii, geografii ekonomicznej, obronnej i innej), z drugiej – w podstawowe kompetencje z zakresu: gospodarowania, ekonomii, kierowania i zarządzania.

Andrzej Kasprzyk stwierdził: *Programy szkolne zawierają elementy krajoznawstwa w większości przedmiotów (głównie geografia, biologia, historia i wychowanie obywatelskie). Programy zakładają też organizacje wycieczek – z szerokim programem poznawczym – odbywających się w godzinach nauki lub mających charakter zajęć pozalekcyjnych*²⁴. Zadał on również pytanie, które do dnia dzisiejszego jest aktualne: *Jak, poprzez prace krajoznawcze, można realizować niektóre zasady i systemy nauczania oraz które z nich mają swoje odpowiedniki w działalności krajoznawczej?* Krajoznawstwo może wyjść naprzeciw oczekiwaniom szkoły i młodzieży poprzez swoje wielokierunkowe oddziaływanie i rozwijanie osobowości jednostek²⁵. Może również stwarzać wiele okazji do przeżywania radości, zadowolenia, wzmocnienia stanu zdrowia fizycznego i psychicznego.

Z krajoznawstwem związane są walory krajoznawcze²⁶, wśród których wyróżnić można:

---

ich bezpośrednio zaobserwować, mają status zmiennej pośredniczącej między bodźcem a reakcją. Teorie cech nastawione są na odkrywanie różnic indywidualnych, rezygnują natomiast z odkrywania mechanizmów osobowości.

²³ Za: A. Gumowski, op. cit., s. 11.

²⁴ Autor argumentował: *Aktualnie obowiązujące programy nauczania kładą wprawdzie nacisk na organizację zajęć w terenie, ale nie ujmują w sposób jasny i jednoznaczny zagadnień krajoznawczych (...) Nie określają metod i form pracy krajoznawczej, nie stawiają konkretnych zadań, poprzez które można realizować konkretne treści programu nauczania geografii, a także innych przedmiotów.* A. Kasprzyk, *Krajoznawstwo szkolne jako czynnik wspomagający proces nauczania geografii*, Wojewódzki Ośrodek Metodyczny, Biała Podlaska 1994, s. 8.

²⁵ Krajoznawstwo może oddziaływać na rozwój zachowań: społecznych, obywatelskich czy patriotycznych.

²⁶ Krzysztof Kożuchowski twierdził: *Walory określają względną ocenę dóbr przyrodniczych; wskazuje ona na użyteczność danego dobra, Ze względu na cel zastosowania (...) można porówny-*

1. Przyrodnicze, istniejące bez ingerencji człowieka, takie jak osobliwości flory i fauny, wąwozy, grotty, jaskinie. Spośród nich walorami powstałymi przy niewielkim udziale człowieka są między innymi parki narodowe, krajobrazowe czy punkty widokowe. Walory ukształtowane przez człowieka to na przykład botaniczne i zoologiczne ogrody oraz zabytkowe parki²⁷.
2. Walory kulturowe, stwarzane przez człowieka obiekty kultury materialnej i niematerialnej powstałe w procesie historycznego rozwoju, np. zabytki architektury i budownictwa, obiekty ludowej kultury materialnej lub dzieła ludowej kultury niematerialnej (folklor, obrzędy, tradycje, zwyczaje).
3. Walory osiągnięć człowieka – zdobywcze współczesnej techniki, nauki, kultury i gospodarki.

Krzysztof Kożuchowski²⁸ zwrócił uwagę na następujące funkcje, jakie spełniają walory przyrody w turystyce:

- poznawcze – spotkanie z przyrodą, przebywanie w otoczeniu przyrody;
- kształtujące – łącząc się z funkcjami poznawczymi, umożliwiają nabywanie umiejętności patrzenia na przyrodę; ćwiczą zdolności niezbędne do identyfikacji i kojarzenia obserwowanych faktów; spotkanie z przyrodą staje się szkołą zachowań²⁹ w codziennym obcowaniu z przyrodą;
- wychowawcze – dotyczą relacji między człowiekiem i przyrodą, jak i stosunków międzyludzkich; przebywanie w otoczeniu przyrody uczy poszanowania dóbr natury, uznania jej praw, zrozumienia, że człowiek nie jest jedynym władcą przyrody, ale jej niewielką, mikroskopijną częścią; celem tej funkcji jest ukształtowanie przyjaznego stosunku do środowiska i wpajanie zasad etyki ekologicznej; drugi aspekt wychowawczy ma wymiar społeczny, bowiem (...) *wspólne obcowanie z przyrodą, podziwianie jej, a szczególnie pokonywanie trudności i przeżywanie niecodziennych okoliczności związanych*

---

wać walory różnych dóbr. Ten proces mierzenia walorów nazywamy waloryzacją. K. Kożuchowski, op. cit., s. 11; *Kompendium wiedzy o turystyce*, red. E. Denek, G. Gołembski, PWN, s. 63–64.

²⁷ Właściwości zasobów przyrody decydujące o ich przydatności są walorami środowiska przyrodniczego, które znajdują swój wyraz w krajobrazie. Nauczyciel krajoznawstwa, przemierzając się wraz młodzieżą przez dany region, niejako „wędruje przez krajobraz”. Umożliwia to szkolonym akumulowanie wrażeń wzrokowych, które pozwalają rozładować stres, zmęczenie oraz odpocząć psychicznie i fizycznie.

²⁸ Kożuchowski podkreślił: *Zharmonizowane składniki krajobrazu wzajemnie się dopełniają. Harmonia dotyczy jednak bardziej percepcji krajobrazu niż jego obiektywnych cech. Za niezakończoną harmonię krajobrazu uznaje się jego jednoznaczność, a przy tym pozytywnie ocenianą percepcję.* K. Kożuchowski, op. cit., s. 22.

²⁹ Prawdziwi krajoznawcy swoją pasją kształtują u innych miłość do kraju i jej zabytków, krajobrazów i miejsc.

niekoniecznie z przebywaniem w „warunkach terenowych” sprzyja kształtowaniu przyjaznych relacji w grupie turystów³⁰;

- estetyczne – zaspokajają pragnienie obcowania z pięknem;
- ludyczne, zabawowe stanowiące nieodzowne tło, pejzaż sprzyjający rozrywce;
- sportowe – w odniesieniu do organizacji zawodów sportowych, rekreacyjnych, biegów na orientację, przełajów, gier zespołowych, narciarstwa, żeglarstwa, alpinizmu itd.;
- terapeutyczne – obejmują całokształt oddziaływań bodźców środowiska przyczyniających się do poprawy kondycji fizycznej i psychicznej człowieka;
- prestiżowe – odpowiadają potrzebie zdobywania uznania oraz pomagają w tzw. samorealizacji i satysfakcji z własnych dokonań, wiedzy i umiejętności;
- użytkowe – związane z wieloma formami turystyki i rekreacji, np. grzybobranie, zbiór jagód, wędkarstwo, myślistwo; mogą przynieść materialną korzyść jednostce;
- rynkowe³¹ – obejmują segment rynku produktów związanych z ofertą pamiątek, widokówek, odzieży ze skór czy żywności oraz zestawów sprzętu, np. do łowienia ryb lub potrzebnego myśliwym, narciarzom, żeglarzom, kajakarzom.

Należy dodać za Aleksandrą Kowalczyk: *Za kryteria oceny estetycznych walorów krajobrazu wizualnego przyjmuje się: liczbę planów w krajobrazie, liczbę identyfikowanych elementów budujących krajobraz, estetykę indywidualnych obiektów w krajobrazie, różnorodność elementów krajobrazowych, estetykę indywidualnych obiektów w krajobrazie, różnorodność elementów krajobrazowych, rozwinięcie struktury pionowej krajobrazu oraz harmonię krajobrazu³².*

---

³⁰ K. Kożuchowski, *Walory przyrodnicze...*, op. cit., s. 22–23.

³¹ Ibidem, s. 24.

³² A. Kowalczyk, *Badanie spostrzegania krajobrazu multisensorycznego podstawą kształtowania obszarów rekreacyjnych*, Wydawnictwo WSP, Bydgoszcz 1992, s. 126–127.

Cechy osobowe nauczyciela krajoznawstwa

*Kto zdobytą wiedzę pielęgnuje a nową bez ustanku zdobywa,
ten może być nauczycielem innych.*

Konfucjusz

Zgłębiaj naukę, która jest sztuką i sztukę, która jest nauką.

Leonardo da Vinci

W krajoznawstwie rolą nauczyciela jest kształtowanie osobowości³³ własnej, uczniów, osób szkolonych i innych biorących udział w zajęciach. Każdy nauczyciel krajoznawstwa jest pewnego rodzaju przywódcą jednostek i grupy uczniów. Nie tylko uczy³⁴ i wychowuje, ale także wzmacnia w uczniach wiarę w samych sobie³⁵. Wiara dodatnio wpływa na proces kreatywności³⁶ ucznia, gdyż ma on pewność, że zna swoje cenne zalety i rozumie samego siebie.

Autorzy artykułu *Rola nauczycieli akademickich w procesie kształcenia cech dowódczych u podchorążych*³⁷ stwierdzili, że nauczyciel krajoznawstwa (przywódca) wyróżnia się następującymi właściwościami³⁸:

---

³³ Ważną umiejętnością nauczyciela jest zachowanie spokoju i opanowanie w trudnych sytuacjach na wycieczce, np. podczas wypadku zagrażającego zdrowiu jej uczestników. Nauczyciel winien umieć również otwarcie i stanowczo a równocześnie uprzejmie wyrażać własne myśli i emocje, egzekwować swoje prawa czy też podejmować optymalne decyzje w każdej sytuacji. Aby coś znaczyć w swoim zawodzie, należy go lubić, szanować i wykonywać z zamiłowaniem, zaangażowaniem oraz doskonalić swój warsztat.

³⁴ Nauczyciel jest szczególnym „projektantem”. Celem jego nauczania jest zmiana ucznia. Uczenie się jest realizowane na drodze rozwiązywania zaprojektowanych przez nauczyciela zadań.

³⁵ Pozwala ona również uczniowi uwierzyć, że może osiągnąć praktyczną, użyteczną wiedzę, a także zacząć myśleć o sobie w sposób bezstronny, szczegółowy i akceptujący. Szczególne trudności nauczycielowi krajoznawstwa w epoce medialnej stwarza świat Internetu, zatem musi on być świadomy, że uczeń tylko częściowo może uczestniczyć w świecie społecznym tworzonym przez niego czy przez szkołę. W obliczu tych trudności nauczyciel może ograniczać proces uczenia.

³⁶ B. L. Fredrickson, *Pozytywność...*, op. cit. s. 78. Autorka podkreśliła, że możemy inaczej postrzegać rzeczywistość, jak również (...) możemy rozszerzać zakres uwagi przez wzbudzanie pozytywnych uczuć. *Pomiędzy emocjami a sposobem widzenia zachodzi prosty związek przyczynowo skutkowy. Gdy pozytywność przepływa przez nasze serca, zarazem rozszerza granice naszego umysłu, dzięki czemu widzimy i las i drzewa.*

³⁷ M. Kopczeński, S. Niedźwiecki, A. Pawełski, *Rola nauczycieli akademickich w procesie kształcenia cech dowódczych u podchorążych*, [w:] K. Denek, L. Pawełski, B. Urbanek, A. Żukrowska, op. cit. s. 143–144.

³⁸ Nauczyciel krajoznawstwa jest swoistym łącznikiem spajającym szkołę, ucznia i rodzinę. Rodzice odgrywają w ramach współdziałania ze szkołą (nauczycielem) rolę cennych pomocników wspierających działania nauczyciela. Osamotniony nauczyciel nic nie jest w stanie zrobić. To

- profesjonalizmem w wyznaczaniu i realizacji celów³⁹;
- niekonwencjonalnością postępowania i gotowością do podejmowania osobistego ryzyka;
- zdolnością oceny rzeczywistych kompetencji podwładnych (szkolonych);
- niechęcią do bezproduktywnego szafowania siłami szkolonych i wyręczanie się nimi;
- umiłowaniem nauczania oraz piękna regionu, miejsca zamieszkania i gminy;
- chęcią przebywania na łonie przyrody razem ze szkolonymi;
- niechęcią do luksusu, blichtru, pompy i zbytku oraz innowacyjnością pedagogiczną⁴⁰,
- otwartością intelektualną, nieuprzedzaniem się do nowych idei;
- zdolnością improwizacji i dostosowywania się do zmiennych warunków;
- zdolnością do empatii;
- aktywnością, witalnością, kreatywnością i wytrwałością w dążeniu do celów.

Podkreślili oni znaczenie właściwości nauczyciela, jaką jest jego zaangażowanie w zagadnienia dotyczące problemów oraz wartości uznawanych za istotne dla grup społecznych i narodu. Zauważyli, że z wychowawczego punktu widzenia (...) *istotne są wartości moralne nauczycieli, których zewnętrznym wyrazem mogą być między innymi: sumiennosc w służbie i pracy, odpowiedzialność, punktualność, obowiązkowość, wymagalność wobec siebie itd. Pozytywną cechą winna być aktywność, przejawiająca się między innymi w samodzielnym rozwiązywaniu problemów wychowawczych bądź we współpracy z innymi elementami systemu dydaktyczno-wychowawczego*⁴¹.

---

współdziałanie winno cechować się wzajemnym, zgodnym układaniem się i dochodzeniem do porozumienia. Aby wspólnie organizowana wycieczka piesza, rowerowa czy autokarowa udała się, potrzebny jest wysiłek i rzeczywista współpraca wszystkich stron. Nauczyciel zapraszający rodziców do współpracy to nowoczesny nauczyciel.

³⁹ Stanisław Dylak podkreślił: *Właściwa perspektywa wiedzy nauczycielskiej to perspektywa integralności i zmiany raczej w procesie iteracyjnym (...) Wiedza jest przesycona emocjami, postawami, intuicją. Wiedza, emocje i postawy są tylko kategoriami epistemologicznymi w realnym, dotykającym świecie (...)*. S. Dylak, *Architektura wiedzy w szkole*, Difin, Warszawa 2013, s. 168–170.

⁴⁰ Innowacje obejmują nowe wytwory symboliczne (lub materialne) mające na celu wprowadzenie do praktyki sprawniejszych zmian pedagogicznych. Celami innowacji pedagogicznych mogą być rozbudzenie u nauczycieli potrzeby pracy niekonwencjonalnej i szerokiej aktywności w kierunku doskonalenia własnego warsztatu dydaktycznego, zaspokajania swoich ambicji zawodowych, społecznych, zdrowotnych intelektualnych. Każda innowacja pedagogiczna jest zmianą, a nie każda zmiana jest innowacją.

⁴¹ Ibidem, s. 147–148.

Do ważnych cech osobowych nauczycieli⁴² krajoznawstwa, które wpływają pozytywnie na kształtowanie świadomości⁴³ i pożądanych postaw szkolonych zalicza się między innymi:

- czynną sympatię do innych (nauczyciel przyjacielem i doradcą);
- odpowiedzialność i sprawiedliwość (obiektywne ocenianie wszystkich szkolonych);
- poszanowanie godności ludzkiej bez względu na pochodzenie, wyznanie, przynależność itp.;
- posiadanie autorytetu profesjonalnego i moralnego;
- tolerancję (wrozumiałość dla odmiennych poglądów, przekonań, postaw);
- takt pedagogiczny, życzliwość oraz wysoką harmonię cech osobowych⁴⁴;
- prawość postępowania (zgodność między słowami a zachowaniami, czynami);
- optymizm pedagogiczny, obdarzanie szkolonych kredytem zaufania;
- myślenie partnerskie – ukierunkowane na współdziałanie;
- podmiotowe traktowanie szkolonych i pomoc w rozwiązywaniu ich problemów;
- odwagę intelektualną, kulturę osobistą i twórcze myślenie;
- atrakcyjność zewnętrzną i wewnętrzną (powinien być osobą, którą można swobodnie naśladować).

Dobry nauczyciel⁴⁵ krajoznawstwa winien mieć umiejętność łączenia, scalania jednostek (uczniów) z grupą oraz regionem i środowiskiem (rys. 1).

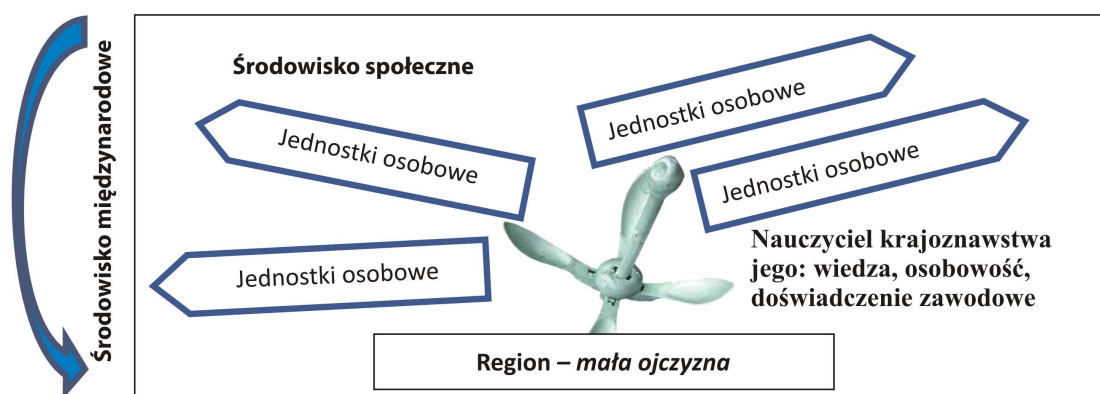
---

⁴² Ważną cechą osobową nauczyciela jest spajanie trójkąta nauczyciel – rodzic – uczeń. Umiejętność wytyczania wspólnych celów może zbliżać te trzy elementy nawet niezależnie od pozycji, jaką wobec siebie zajmują.

⁴³ Świadomość to zdolność jednostki do odzwierciedlenia obiektywnie istniejącej rzeczywistości i pojmowania zachodzących w nim procesów. Kształtowanie świadomości jest procesem ciągłym, w której szczególną rolę spełnia praktyka wychowawcza. Dobry nauczyciel krajoznawstwa planuje pracę na co dzień, a wyjątkowo starannie planuje i organizuje wycieczki krajoznawcze. Celem jego działań winno być kształtowanie u szkolonych charakteru i wytrwałości, woli współdziałania oraz wzajemnej pomocy.

⁴⁴ Jest to osoba kompetentna, specjalista swojej dziedzinie, ciekawy rozmówca ukazujący piękno przyrody i środowiska, przyciągający szkolonych do siebie. Pielęgnuje on swoje najlepsze cechy osobowe poprzez: ciągłe kształtowanie swej osobowości, doskonalenie specjalistyczne, pozytywne myślenie, poszerzanie własnych horyzontów, rozwijanie wrażliwości, wyobraźni i doświadczeń, wzmacnianie zdrowia i wytrwałości w osiąganiu wyznaczonych celów, pomaganie i wspieranie innych w ich rozwoju.

⁴⁵ Dobry nauczyciel zazwyczaj uczy w dobrej szkole, w której są optymalne warunki do wychowania jednostek mądrych, szanujących innych i dobrze służących lokalnemu społeczeństwu oraz narodowi.

Rysunek 1. Nauczyciel jak kotwica łączy jednostki z tzw. małą ojczyzną

Źródło: opracowanie własne.

Z powyższego rysunku wynika, że jednostki osobowe „pływają swobodnie” w środowisku społecznym i międzynarodowym. Drugie z wymienionych jest środowiskiem większym od pierwszego i zawiera setki, tysiące środowisk społecznych. Rolą nauczyciela krajoznawstwa winno być umiejętne i sprawne łączenie jednostek osobowych z danym regionem, gminą – tzw. małą ojczyzną. Jest to ważna umiejętność⁴⁶, którą nie wszyscy posiadają. Bogdan Urbanek stwierdził, że (...) *poprzez edukację we wspólnocie rodzinnej, środowiska lokalnego, a następnie regionalnego i wreszcie narodowego, można kształtować postawę uniwersalizmu europejskiego*⁴⁷. Natomiast K. Denek podkreślił: *Tylko pełna znajomość małych Ojczyzn, korzeni dziedzictwa kulturowego regionów pozwala na wykształcenie obywateli świadomych wartości swojej dużej Ojczyzny*⁴⁸ – *Polski, umiędziej współistnieć wśród narodów Europy w duchu szacunku i tolerancji dla swych odrębności*⁴⁹.

⁴⁶ Misją nauczyciela zawsze winno być patriotyczne wychowanie, ukazywanie jednostkom związanych z nim wartości, które wzmacniać będą współpracę, zaufanie, odpowiedzialność w grupie. Te wszystkie wartości służą wszystkim, którzy pragną uczyć się, rozwijać nie tylko dla siebie, lecz również dla społeczeństwa, narodu i ojczyzny.

⁴⁷ B. Urbanek, op. cit., s. 100–112.

⁴⁸ Stanisław Ossowski pojęcie ojczyzny traktował jako korelat postaw psychicznych i rozpatrywał na podstawie relacji zbiorowych lub indywidualnych z wydarzeń historycznych, zawartych w pamiętnikach, listach, rozmowach, piosenkach, utworach literackich, ale także w podręcznikach szkolnych, utworach propagandowych, deklaracjach organizacji i partii politycznych, notach dyplomatycznych. S. Ossowski, *O ojczyźnie i narodzie*, PWN, Warszawa 1984, s. 15–16.

⁴⁹ K. Denek, L. Pawelski, B. Urbanek, A. Żukrowska, op. cit., s. 100–101.

⁴⁹ K. Denek, *Dopełniające się Ojczyzny*, [w:] *Regionalizm i twórczość w edukacji*, red. K. Denek, L. Pawelski, A. Żukrowska, Collegium Balticum, Szczecin 2011, s. 32.

Pojęcie ojczyzny⁵⁰ według ks. Stanisława Olejnika to przede wszystkim (...) *jedność kulturowa, historyczno-moralna, społeczność nieformalna o charakterze wspólnotowym*⁵¹. Andrzej Ostrokólski zaś stwierdził: *Na początku XX wieku patriotyzm był mieszanką miłości do ojczyzny, wierności religii, walki o prawa robotnicze, równouprawnienie kobiet, a całość podbudowana nacjonalizmem z akcentami internacjonalizmu. W tej mieszance określeń patriotyzmu mieściło się wielu ludzi, a za patriotę uważano każdego, kto wzywał, chciał, nauczał, pomagał i walczył za wolną Polskę, występując przeciw zaborców*⁵². Konstatował on także: *Spotkać można drwiące uwagi o patriotycznych postawach, że patrioci głośno mówią o gotowości umierania za ojczyznę a nie wspominają o zabijaniu dla jej dobra. Tymczasem można stwierdzić, że realny patriotyzm nie polega na umiłowaniu jakiejś wyidealizowanej ojczyzny, a na kochaniu jej takiej, jaką jest i pracy dla tych składników, które są decydujące dla jej potrzebnego rozwoju*⁵³.

Chociaż pojęcie ojczyzny⁵⁴ mocno się w ostatnich dekadach dewaluuje⁵⁵, to jednak zawsze należy go utożsamiać z własnym państwem, narodem, gminą,

---

⁵⁰ Ojczyzna, to kraj, w którym się ktoś urodził, którego jest obywatelem, lub z którym jest związany więzią narodową, zob.: *Mała encyklopedia powszechna*, PWN, Warszawa 1965, s. 743. Ojczyzna to miejsce, w którym się urodziliśmy, mieszkamy i żyjemy. Jesteśmy z nią emocjonalnie związani, kochamy ją i szanujemy. Wychowanie społeczne zakłada znajomość własnego kraju, własnej historii i kultury narodowej, które w obecnej rzeczywistości zostaje często podważane a nawet ośmieszane przez niektóre grupy społeczne. Należy podkreślić, że wychowanie dla bezpieczeństwa łączy w sobie wychowanie patriotyczne (w którym chodzi o kształtowanie cnót obywatelskich) i działania dla dobra wspólnego. Ma kształtować w jednostce inteligencję nie tylko indywidualną, lecz również społeczną, w tym otwartość na potrzeby innych.

⁵¹ Ks. Stanisław Olejnik sformułował następującą myśl: *Ojczyznę pojmuje się także jako kraj rodzinny, kiedy myśli się o kraju urodzenia, jego pięknie, warunkach klimatycznych, wyjątkowości*. S. Olejnik, *Teologia moralna życia społecznego*, Włocławek 2000, s. 350–351.

⁵² A. Ostrokólski, *Patriotyzm podstawą szkolenia obronnego i edukacji dla bezpieczeństwa*, [w:] *Edukacja warunkiem bezpieczeństwa w XXI w. – instytucje publiczne w systemie bezpieczeństwa*, red. M. Kopczeński, D. Sienkiewicz, Wydawnictwo CSzSP w Koszalinie, Koszalin 2015, s. 210. Autor stwierdził, że (...) *poczucie patriotyzmu umiejętnie podsycane i utrwalane przez nauczycieli, twórców literatury i sztuki, pozwoliło ludności podzielonej przez zaborców i wymieszanej z innymi narodami, aż przez 123 lata niewoli utrzymać tożsamość, kulturę i język*.

⁵³ Ostrokólski objaśnił: *Patriotyzm wypływa z pozytywnego uczucia miłości, ma też prowadzić do miłości tego, co jest związane z ojczyzną i jej potrzebami, jeżeli występuje jakaś inna odmiana źródeł lub motywacji, to sądzę, że wystąpiła deformacja patriotyzmu*. Ibidem, s. 215.

⁵⁴ K. Grzybowski, *Ojczyzna, naród, państwo*, PIW, Warszawa 1977, s. 151–178.

⁵⁵ R. Struś, *Wychowanie do umiłowania Ojczyzny*, www.pedkat.pl/images/czasopisma/pk3/art15.pdf, s. 189 (dostęp: 7.03.2012). Autor stwierdził: *Młodzież dystansuje się często od tradycyjnego rozumienia patriotyzmu, który wiąże się z deklaracjami miłości Ojczyzny i gotowości do poświęceń dla niej (...) Dlatego wychowanie młodzieży do umiłowania Ojczyzny jest obecnie ważnym wyzwaniem stojącym przed wychowawcami*.

domem⁵⁶ i rodziną⁵⁷. Eugenia A. Wesołowska przypisała mu następujące cechy⁵⁸:

- wieloznaczności i trudność zdefiniowania;
- interferencja z takimi pojęciami, jak kraj, naród, państwo⁵⁹;
- powstawanie i kształtowanie się przeżyć oraz wyobrażeń indywidualnych i zbiorowych o silnym zabarwieniu emocjonalnym⁶⁰.

Jerzy Kunikowski podkreślił: *Patriotyzm jest ściśle związany z formułowaniem się pojęcia Ojczyzny i państwa, któremu odpowiada określony typ patriotyzmu np.: lokalny, narodowy, religijny, etniczny itp. Do głównych treści patriotyzmu należą: miłość do Ojczyzny, rzetelna nauka, służba i praca, poświęcenie dla Ojczyzny, aktywna postawa i współodpowiedzialność za dalsze losy kraju, jego obrona oraz walka o pokój i bezpieczeństwo*⁶¹. Patriotyzm⁶², przyjaźń, zaufanie

---

⁵⁶ Dom winien stanowić oazę spokoju i szczęścia rodzinnego, w którym brak jest problemów związanych z życiem zawodowym, trudną rodziną i kłopotliwymi znajomymi. To miejsce, w którym ścierają się liczne wzorce energetyczne.

⁵⁷ M. Marody, A. Giza-Poleszczuk, *Przemiany więzi społecznych*, Wydawnictwo Scholar, Warszawa 2004, s. 186. Autorki podkreśliły: *Rodzina w istocie rzeczy jest procesem, a nie bytem. Rodzina rodzi się w momencie zawiazania mniej lub bardziej trwałego związku między partnerami; powiększa się i wzrasta wraz z przychodzeniem na świat dzieci; kurczy się w miarę tego, jak dzieci kolejno odchodzą z domu i wreszcie umiera wraz ze śmiercią swoich założycieli, powołując w międzyczasie do życia nowe rodziny.*

⁵⁸ E. A. Wesołowska, Paweł Włodkowiec wzorcem osobowym współczesnego patrioty, [w:] *Patriotyzm. Obronność. Bezpieczeństwo*, red. E. A. Wesołowska, A. Szerauc, Wydawnictwo AON, Warszawa 2002, s. 18.

⁵⁹ *Państwo jest przymusową organizacją, wyposażoną w atrybuty władzy zwierzchniej po to, by ochraniać przed zagrożeniami zewnętrznymi i wewnętrznymi ład zapewniający zasiedlającej jego terytorium społeczności, składającej się ze współzależnych grup o zróżnicowanych interesach, warunki egzystencji korzystne odpowiednio do siły ich ekonomicznej pozycji i politycznych wpływów.* M. Gulczyński, *Nauka o polityce. Podręcznik akademicki*, Wydawnictwo Almamater, Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa 2007, s. 108.

⁶⁰ Emocje (przeżywanie) stanowią ważny czynnik intensyfikujący proces integrowania rodziny, grupy społecznej i całego społeczeństwa, podnoszący jakość zaufania społecznego oraz bezpieczeństwa, bez wrogości i zawiści.

⁶¹ J. Kunikowski, *Kształtowanie świadomości i postaw patriotycznych młodzieży*, [w:] *Wychowanie patriotyczne żołnierzy. Tradycja i współczesność*, Wydawnictwo MON, Warszawa 2006, s. 80. Autor stwierdził: *Historia i praktyka wykazują, że świadomość społeczna, narodowa i obronna oraz patriotyzm są nie tylko pojęciami, lecz również i przede wszystkim postawami ściśle zespolonymi oraz uzupełniającymi się.*

⁶² Patriotyzm to postawa społeczno-polityczna oparta na miłości i przywiązaniu do ojczyzny oraz na zasadzie jedności i solidarności z własnym narodem. Jest też pewną formą ideologii narodowej, postulującej podporządkowanie dążeń osobistych sprawom narodu i ojczyzny, jeżeli wymaga tego dobro. Na przestrzeni dziejów miał wieloraki charakter – raz bardziej materialny, raz bardziej honorowy. W Polsce z reguły wiązał się z ogromnym posłuszeństwem wobec panujących elit (również duchownych). Jednostki przeciwne tym zasadom surowo karano, dlatego też

oraz miłość do rodziny, grupy, społeczeństwa i ojczyzny są zasadniczymi wartościami w każdym zdrowym społeczeństwie, które kształtują osobowość wszystkich normalnych jednostek. Patriotyzm winien się przejawiać nie tylko na zajęciach historii⁶³ czy wychowawczych w szkole, ale ze zdwojonym natężeniem również – krajoznawstwa lub prowadzonych w terenie⁶⁴. Rodzice i nauczyciel krajoznawstwa to ważne osoby, które mogą doskonale kształtować postawy patriotyczne. Marek M. Tytko z UJ w Krakowie podkreślił: *Wydawałoby się, że wraz ze stopniowym odzyskaniem wolności naukowej (odrzuconiem ideologii komunistycznej) po 1989 r., teoria patriotyzmu będzie intensywnie rozwijana w Polsce, bez naleciałości ideologicznych. Jednak tak się nie stało (na ogół), ponieważ jedna tendencyjność (komunistyczna, marksistowska) została zastąpiona przez inną, tj. przez ideologię lewicowo-liberalną, postmodernistyczną, neomarksistowską, ideologię Nowej Lewicy (równie zrelatywizowaną i relatywizującą, jak poprzednia, „socjalistyczna” (komunistyczna), ponieważ wyrażają one z jednego korzenia)*⁶⁵.

Nie każdy może być nauczycielem krajoznawstwa również dlatego, że taka osoba musi posiadać odpowiednią wiedzę specjalistyczną, uzdolnienia zawodowe (predyspozycje), jak również określone cechy osobowe, pewność siebie i wiarę we własne możliwości⁶⁶. Powinna umieć i chcieć starannie, a także wszechstronnie wychowywać szkolonych. Wychowanie to zorganizowany przez nauczyciela krajoznawstwa proces rozwoju osobowego szkolonych obejmujący przyswajanie norm i wartości powszechnie akceptowanych w danym społec-

---

„opłacało się” być patriotą. Dopiero utrata państwowości i wojny napoleońskie wzmocniły znaczenie patriotyzmu w Polsce. Na początku XIX w. stanowił on mieszankę miłości do ojczyzny i wierności chrześcijaństwu.

⁶³ K. Denek, *Edukacja. Dziś – jutro*, Wydawnictwo ŁWSH, Leszno – Poznań – Żary 2006, s. 74. Autor podkreślił: *Tam gdzie historia przemawia do uczniów żywym językiem, tam mówią wieki.*

⁶⁴ B. Urbanek, op. cit., s. 100. Autor stwierdził: *Patriotyzmu nie można nauczyć się tylko poprzez nudne pogadanki, podawanie suchych faktów, dat czy nazwisk. Dla młodych ludzi jest to zazwyczaj zbyt odległe i niezrozumiałe. Jeżeli już, to należałoby raczej poszukać wzorców w literaturze, filmie, sztuce, przybliżać piękno zakątków i krajobrazów Polski, w bezpośrednim kontakcie, chociażby podczas wycieczek szkolnych.*

⁶⁵ M. M. Tytko, *Teoria patriotyzmu i terminologia patriologiczna (Pedagogika kultury narodowej)*, <http://www.pedkat.pl/images/czasopisma/po6/po616.pdf>, s. 215 (dostęp 2.09.2013).

⁶⁶ W trakcie zajęć z krajoznawstwa szczególnie uwidacznia się charakter szkolonego, jak i szkolącego, ich świadomość, społeczna aktywność oraz osobowość wyrażana między innymi w zachowaniu. Nauczyciel krajoznawstwa winien sam umieć dostrzegać piękno otaczającego go świata przyrody, rzeczy zwykłych, prostych, na które inni nie zwracają uwagi. To pasjonat przekazujący uczniom zdobyte wiadomości o kraju, jego historii, tradycjach, obyczajach, jak również „zarażający” swoją miłością do Ojczyzny. Poczucie własnej wartości pozwala mu uwierzyć w samego siebie.

czeństwie⁶⁷. Nauczyciel ten winien mieć szczególnie silną osobowość, która pozwoliłaby mu ukształtować uczniów tak, by w przyszłości mogli (...) *pracować w sposób kreatywny i podejmować samodzielne decyzje (...) Tylko tacy ludzie są w stanie sprawić, że nasze społeczeństwo nie tylko przetrwa, ale będzie mogło żyć dobrze*⁶⁸. Należy dodać, że teoria wychowania patriotycznego stanowi centralne zagadnienie wychowawcze i dlatego winna być obecna na wielu zajęciach, w tym z krajoznawstwa, podczas których wycieczki mogą służyć nie tylko lepszemu poznawaniu swoich ojczystych regionów, lecz wzmocnieniu poczucia więzi z innymi ludźmi, miastem, gminą i regionem. Dobrze przeprowadzone zajęcia z krajoznawstwa stanowią cenne źródło „ładowania patriotycznych ogniw” jednostki.

Miejsce krajoznawstwa w piramidzie wiedzy

W Polsce też bije serce świata
N. Davies⁶⁹

Polska jest Ojczyzną trudnego wyzwania.
prof. P. Jaroszyński⁷⁰

Wiele dzisiejszych zjawisk kryzysowych jest spowodowanych ogólnym załamaniem się systemu wartości i niską jakością wiedzy⁷¹.

Nauczyciel krajoznawstwa winien w bezpośrednim kontakcie (twarzą w twarz) pokazywać swoim uczniom piękno zakątków, miejsc i krajobrazów regionów podczas prowadzonych przez siebie zajęć oraz pieszych, rowerowych i autokarowych wycieczek czy na spledach. Przyroda i historia regionu skutecznie przemawia do każdej jednostki oraz grupy społecznej. Wynika z tego, że egzystencja jednostki, grup społecznych i narodu zależy między innymi od jakości świata przyrody, jak również od świadomości pokoleniowej, że środowisko naturalne należy traktować z właściwym szacunkiem. Zważywszy na fakt, że człowiek żyje zazwyczaj około 80 lat, a świat przyrody miliony lat, zasadne jest

⁶⁷ Wychowanie ma bezpośredni wpływ na rozwój świadomości szkolonego.

⁶⁸ J. Juul, *Kryzys szkoły. Co możemy zrobić dla uczniów, nauczycieli i rodziców?*, Wydawnictwo MiND, Podkowa Leśna 2014, s. 16–17.

⁶⁹ Za: K. Denek, L. Pawelski, B. Urbanek, A. Żukrowska, op. cit., s. 100–101.

⁷⁰ Prof. Piotr Jaroszyński podał za Papieżem Janem Pawłem II: *Świadomość własnej przeszłości pomaga nam włączyć się w długi szereg pokoleń, by przekazać następnym wspólne dobro – Ojczyznę*. P. Jaroszyński, *Mysząc Ojczyznę*, <http://www.piotrjaroszynski.pl/j25/felieton-my%C5%9B%C4%85c-ojczyzna/1600-trudny-patriotyzm> (dostęp 1.10.2015).

⁷¹ Jakość relacji łączy się z doskonałością i harmonią działań jednostki, grup społecznych, organizacji, a także narodu.

przekazywanie z pokolenia na pokolenie najcenniejszych wartości i zachowań pozwalających na ciągłość ochrony świata przyrody.

Małgorzata Drogosz stwierdziła, że nauczyciel krajoznawstwa w procesie edukacyjnym pełni wiele ról⁷²:

- fachowca mającego obszerną wiedzę w zakresie krajoznawstwa;
- menedżera umiejącego zmotywować szkolonych do wzmożonego wysiłku edukacyjnego;
- inspiratora dającego silny impuls do wzmocnienia własnej wartości ucznia, w szczególności stosunku do jakości jego życia;
- integratora prowadzącego zespolone, wielokierunkowe działania z zaplanowanymi celami uwzględniającymi wiedzę teoretyczną oraz działania skierowane na konkretną jednostkę.

Zdaniem autorki, nauczyciel krajoznawstwa winien więcej uwagi poświęcić następującym czynnikom⁷³:

- problematyce wychowawczej, która jest powiązana z całokształtem życia społecznego⁷⁴;
- elastycznemu podejściu swojemu i szkolonego do procesu kształcenia;
- pracy grupowej w zespole umożliwiającej wyeksponowanie wiedzy i mądrości zespołu;
- zintegrowanemu, blokowemu i wielostronnemu nauczaniu;
- współpracy ze środowiskiem lokalnym: samorządowym, instytucjonalnym itp.;
- niepowodzeniom szkolnym⁷⁵ i trudnościom wychowawczym;
- edukacji ekologicznej, współdziałaniu świata przyrody, motoryzacji, przemysłu itp.;
- obozom wędrownym, wycieczkom, pokazującym piękno regionu i przyrody⁷⁶;

---

⁷² M. Drogosz, *Krajoznawstwo i turystyka w szkołach i placówkach oświatowych. Poradnik dla dyrektorów i kadry pedagogicznej*, Wolters Kluwer SA, Warszawa 2009, s. 28–29.

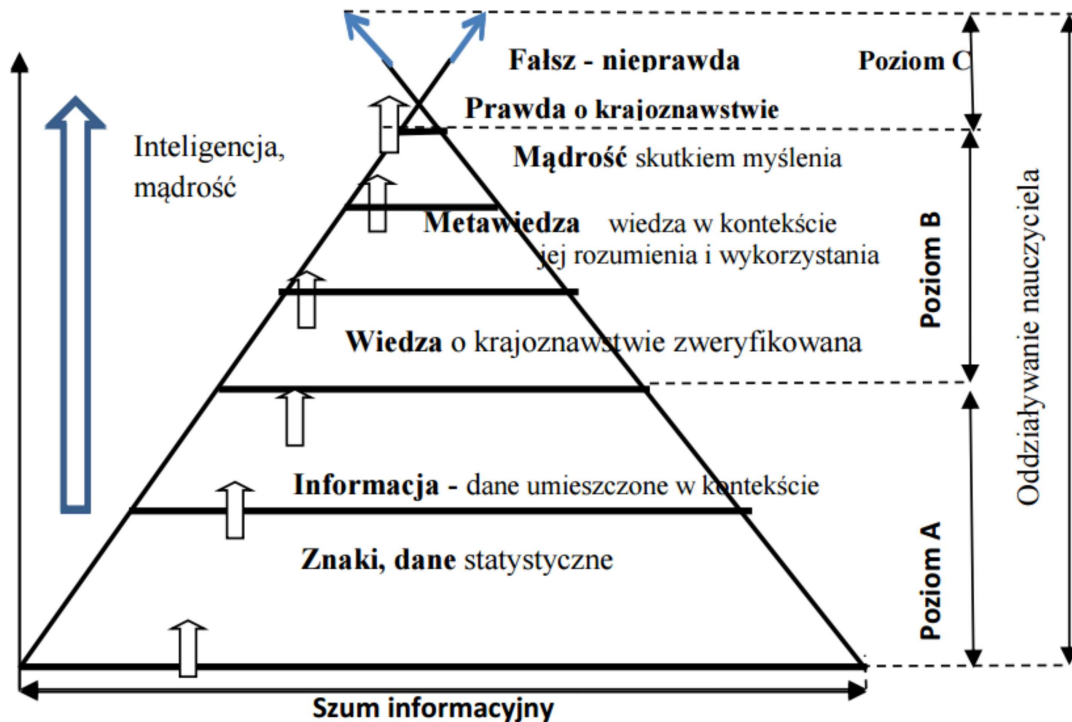
⁷³ Rola nauczyciela (kierownika, opiekuna wycieczek) różni się znacząco w zależności od typu szkoły (podstawowa, gimnazjalna, ponadgimnazjalna). Inna jest w zakładzie pracy.

⁷⁴ Wychowanie rozumiane jest najczęściej jako uporządkowany proces swoistych oddziaływań wychowawczych na podmiot wychowywany. Winno opierać się na uniwersalnych wartościach: miłości, przyjaźni, współpracy, wzajemnym zaufaniu, szacunku, poszanowaniu godności.

⁷⁵ Niepowodzenia szkolne mogą mieć przyczyny: dydaktyczne (związane z organizacją procesu kształcenia), biopsychiczne (obejmujące poziom rozwoju umysłowego jednostki, czynniki wolicjonalne i emocjonalne warunkujące aktywność oraz zaangażowanie jednostki), społeczno-gospodarcze, w tym środowiskowe.

⁷⁶ Autor niniejszego artykułu jako nauczyciel krajoznawstwa zaobserwował związek istniejący między ukazywaniem piękna regionu a chęcią uczenia się szkolonych.

- wychowaniu zdrowotnemu w aspekcie istniejących i nowych zagrożeń zdrowotnych w środowisku;
- organizacji i umiejętności spędzaniu wolnego czasu szkolących się jednostek.

Rysunek 2. Miejsce prawdy i nieprawdy o krajoznawstwie w piramidzie wiedzy
Źródło: opracowanie własne.

Na rys. 2. przedstawiono drogę informacji w piramidzie informacyjnej – od szumu informacyjnego⁷⁷, poprzez wiedzę oraz metawiedzę, do prawdy⁷⁸. Piramida wiedzy składa się z dwóch zasadniczych poziomów: A (obejmującego dane statystyczne, informacje i inne zasoby niematerialne) oraz B (obejmującego wiedzę ogólną, użyteczną oraz mądrość i prawdę).

⁷⁷ T. R. Aleksandrowicz, *Analitik informacji w administracji rządowej*, [w:] *Analiza informacji w zarządzaniu bezpieczeństwem*, red. K. Liedel, P. Piasecka, T. R. Aleksandrowicz, Warszawa 2013, s. 12–27. Autor podkreślił: *Udział zasobów informacyjnych w strukturze wartości wszystkich zasobów firmy może osiągnąć nawet 80% (...) Uznanie informacji za kluczowy element stanowi immanentną cechę współczesnych konfliktów, w których informacja jest wykorzystywana zarówno jako broń, jak i traktowana jako cel.*

⁷⁸ A. Jashapara, *Zarządzanie wiedzą*, PWE, Warszawa 2013, s. 56–78.

Z rys. 2. wynika, że każde przeinaczenie prawdy prowadzi do fałszu⁷⁹. Fałsz i nieprawda mają tendencję wzrostową w przeciwieństwie do prawdy, która jest tylko jedna lub jej ilość może być określona. Tylko ludzie rozumni⁸⁰, inteligentni⁸¹, posiadający informacje⁸², wiedzę⁸³ użyteczną (milczącą⁸⁴) i mądrość, mogą zapewnić szeroką wiedzę o krajoznawstwie. Pojęcia wiedzy, mądrości⁸⁵ i prawdy⁸⁶ odgrywają nadrzędną rolę w stosunku do innych zasobów. *Mądrość (inteligencja, myślenie) to umiejętność i zdolność ludzi i organizacji do pozyskiwania, nabywania i tworzenia wiedzy oraz uczenia się jej dzięki umiejętnej transformacji danych i informacji między ludźmi i organizacjami*⁸⁷. Myślenie jest pojęciem wieloznacznym, oznaczającym uporządkowaną sekwencję operacji poznawczych dokonywaną na uzyskanej wiedzy i metawiedzy⁸⁸. Metawiedza jest tym,

---

⁷⁹ Z analizy rysunku wynika, że prawda zajmuje o wiele mniej miejsca od nieprawdy (fałszu), ponieważ nieprawdziwe mogą być dane – informacja, wiedza, których jest znacznie więcej od prawdy. Już Monteskiusz podkreślał: *Co jest prawdą dziś, okazuje się fałszem jutro*. Ch. C. Colton natomiast stwierdził: *Ludzie odkryli, że o wiele wygodniej jest fałszować prawdę niż uszlachetniać siebie*. Istnieje mało widoczna i nieprzekraczalna granica, za którą kryje się prawda, której doświadczają jedynie nieliczne jednostki, zgodnie z powiedzeniem, że ludzka głupota nie zna granic, a mądrość dana jest tylko nielicznym.

⁸⁰ Prostota i zwięzłość określająca zdolność do odnajdowania prostoty stanowi o istocie rozumu.

⁸¹ Ludzie inteligentni dysponują rozwiniętą inteligencją ogólną, emocjonalną i społeczną.

⁸² Informacja najczęściej pozyskiwana jest w wyniku sprawnej komunikacji oraz badań naukowych. Jest ona przedmiotem wymiany, jak również interakcji, propagacji i transferu, które zachodzą także w sieci.

⁸³ R. Dolata, *Możemy obudzić się w kraju o strukturze kastowej*, [w:] M. Dąbrowski i in., *Edukacja. Przewodnik Krytyki Politycznej*, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa 2013, s. 17–18. Autor podkreślił: (...) *wydaje się, że choć inteligencja jest ważnym czynnikiem i w dużej mierze dziedzicznym, to system szkolny może znacznie modyfikować związek między statusem przypisanym a statusem osiągniętym później przez osobę dorosłą*.

⁸⁴ M. Gray, S. A. Webb, *Praca socjalna*, PWN, Warszawa 2015, s. 251. Autorzy zauważyli, że (...) *wiedza zdroworoządkowa jest często wiedzą milczącą (...) możemy ją zdefiniować jako wiedzę lub umiejętności, które mogą być przekazywane między ekspertami w kontaktach osobistych, ale nie mogły być lub nie zostały ujęte czy przekazane w formalnych stwierdzeniach, wykresach, opisach słownych lub instrukcjach działania*.

⁸⁵ Mądrość to umiejętność przewidywania i świadomość konsekwencji swoich wyborów.

⁸⁶ Należy zadać pytanie, dlaczego dążenie do prawdy jest tak ważną i niebezpieczną kwestią. W metodzie naukowej prawda odgrywa dominującą rolę, a w życiu nie zawsze jest to najlepsze rozwiązanie dla bezpiecznego rozwoju rodziny, grupy, społeczeństwa i narodu. Faworyzowanie prawdy może być niebezpieczne nie tylko dla mówiącego, ale również dla innych grup i społeczności.

⁸⁷ W. M. Grudzewski, I. K. Hejduk, *Zarządzanie wiedzą w przedsiębiorstwach*, Difin, Warszawa 2004, s.77.

⁸⁸ J. Murphy, *Wykorzystaj potęgę podświadomości w pracy*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2010, s. 7. Autor podkreślił: *Wszystko, co osiągamy lub czego nie osiągamy jest bezpośrednim*

co umożliwia przekształcanie użytecznej wiedzy w jej nową postać – mądrość⁸⁹. Treścią powyższych operacji jest ujmowanie różnego rodzaju związków i zależności o charakterze strukturalnym i funkcjonalnym. W piramidzie wiedzy wyższą hierarchię od danych mają: informacja⁹⁰, wiedza⁹¹, wiedza użyteczna, mądrość⁹², inteligencja⁹³.

Józef Penc wyróżnił pojęcie „myślenie strategiczne”: *Kreowany proces wyobraźni podbudowany odpowiednimi informacjami o przyszłości, umożliwiającą tworzenie różnych wizji, różnych scenariuszy, które mogą zaistnieć wskutek zmian w otoczeniu przedstawiających w miarę wiarygodne warunki, w jakich*

---

skutkiem naszego myślenia. Nasze wady i zalety, czystość i nieczystość myśli zależą tylko od nas. Tylko my możemy je zmieniać, nikt inny. Całe nasze szczęście i niedola rodzą się w naszym wnętrzu. Wynikiem logicznego myślenia jest nieustanna czujność jednostki, grupy społecznej i całej zbiorowości. Człowiek jest tym, o czym ciągle myśli.

⁸⁹ J. Giarrantano, G. D. Riley, *Expert Systems. Principles and Programming*, Boston 2005, s. 45–56. Metawiedza to wiedza o wiedzy, czyli o sposobie przetwarzania wiedzy z danej dziedziny.

⁹⁰ Spostrzeżenia człowieka cechuje selektywność – informacja jest dzielona na drobne elementy.

⁹¹ Wiedza jest pojęciem stosunkowo szerokim, najczęściej kojarzonym z informacją, danymi i możliwością ich logicznego łączenia oraz wykorzystywania. Wiedza powstaje dzięki zdolności człowieka do ich przetwarzania i interpretowania; stanowi źródło kompetencji, władzy i efektywności. Obejmuje następujące składniki: przypuszczenia, umiejętność oceny, doświadczenie, scenariusze, ogólne zasady, normy i wartości, przekonania oraz umiejętności. Utrata wiedzy prowadzi do obniżenia sprawności i efektywności funkcjonowania całej organizacji, a w konsekwencji do jej upadku i upadłości. Mądrość jest wiedzą wysoce wartościową, jest swoistym „smarem” w sprawnych i skutecznych działaniach jednostki, grupy społecznej, organizacji, społeczeństwa i narodu.

⁹² E. Nęcka, *Inteligencja. Geneza. Struktura. Funkcje*, GWP, Gdańsk 2003, s. 134. Autorka podkreśliła: *Szczególnym rodzajem wiedzy jest mądrość (...) Potrzeba jej wprowadzenia wynika z faktu, że istnieją inteligentni ludzie, których nie nazwalibyśmy mądrymi (...) Mądrość jest bowiem ściśle związana z umiejętnością trafnej oceny tego, co możliwe, tego, co pożądanie tego, co niewskazane. Mądrość wywiera zawsze pozytywny wpływ na efektywność naszych działań.*

⁹³ J. Segal, *Jak pogłębiać inteligencję emocjonalną*, Jacek Santorski & Co, Warszawa 1997, s. 24–25. Autorka stwierdziła: *Człowiek posiada dwie inteligencje: racjonalną i emocjonalną. Inteligencja intelektualna, racjonalna dotyczy umysłu i racjonalnego postrzegania zjawisk, pomagając poznać świat. Na określony iloraz inteligencji umysłu (IQ) ludzie są skazani oraz z góry predestynowani do posiadania umiejętności i zdolności np.: matematycznych, językowych, który jest: wrodzony, określony i praktycznie w niewielkim stopniu poprawiany. Inteligencja emocjonalna, której rdzeniem jest uczuciowe podejście do otoczenia pomaga zrozumieć siebie i innych ludzi oraz ułatwia procesy komunikowania i działania ludzi. Iloraz inteligencji emocjonalnej (EQ) można łatwiej zmieniać, podwyższać poprzez naukę, edukację, uświadomienie własnych uczuć, ich akceptacji czy szukania w sobie motywacji wewnętrznej, rozwijania zdolności do współodczuwania i współprzeżywania uczuć innych. Natomiast Nęcka uzupełniła: (...) inteligencja społeczna rozumiana jest jako umiejętność rozumienia ludzi i mądrego postępowania z nimi. E. Nęcka, op. cit., s. 93.*

będzie działać przedsiębiorstwo, a więc niepewne i nieprzewidziane okoliczności, stwarzające zarówno zagrożenia jak i szanse⁹⁴. Zbigniew Sabak podkreślił: *Myślenie strategiczne jest „koniecznym sposobem” na życie wszystkich bez wyjątku aktorów (...) to jednocześnie skupienie uwagi, orientacja na przyszłość*⁹⁵. Colin Rose oraz Malcolm J. Niccholl⁹⁶ wyróżnili pojęcie „myślenie analityczne”, do którego zaliczyli umiejętności: rozwiązywania problemów, podejmowania decyzji, stosowania modeli myślowych, zadawania pytań kontrolnych.

Kluczową rolę w piramidzie wiedzy odgrywa twórczy, innowacyjny, rozumny⁹⁷, aktywny i inteligentny człowiek, który postrzega rzeczywistość w zależności od przyjętych założeń ontologicznych i epistemologicznych. Informacja natomiast stanowi cenny i chroniony towar stanowiący zasadniczy zasób procesów biznesowych, służący do sterowania wielorakich procesów wytwórczych i usługowych⁹⁸. Daniel Goleman wyróżnił inteligencję emocjonalną, która odnosi się do (...) *zdolności rozpoznawania własnych uczuć i uczuć innych oraz do zdolności motywowania i kierowania emocjami zarówno własnymi, jak i innych osób, z którymi pozostaje się w jakiś więziach i kontaktach*⁹⁹. Środkową pozycję w piramidzie zajmuje wiedza, która jest obecnie główną siłą tworzenia bądź niszczenia¹⁰⁰. Dysproporcje wiedzy (asymetria) doprowadziły do dysproporcji

---

⁹⁴ J. Penc, *Strategiczne zarządzanie. Perspektywiczne myślenie. Strategiczne działanie*, Wydawnictwo Placet Warszawa 2002, s. 156.

⁹⁵ Z. Sabak, *Strategia. Podstawy myślenia*, AON, Warszawa 2012, s. 119. Autor podkreślił: *Myślenie strategiczne jako termin pozawojkowy jest zorientowane na główne problemy, tzn. myślenie strategiczne nie jest tożsame z myślą strategiczną o znaczącym zasięgu czasowym i decydującym znaczeniu dla rozwoju*.

⁹⁶ C. Rose, M. J. Nicholl, *Ucz się szybciej na miarę XXI wieku*, Oficyna Wydawnicza Logos, Warszawa 2003, s. 215.

⁹⁷ Termin „rozum” oznacza zdolność do operowania wybranymi pojęciami lub zdolność analitycznego myślenia i wyciągania wniosków z informacji, używanie zdobytych doświadczeń do radzenia sobie w różnych sytuacjach zawodowych i życiowych. Rozum jest jak mięsień: gdy go używamy, staje się coraz silniejszy i sprawniejszy, a wiedza jest doskonalsza.

⁹⁸ Do atrybutów związanych z ochroną informacji zalicza się: autentyczność, niezaprzeczalność, wiarygodność, tajność, integralność, dostępność, rozłączalność, cenę itp.

⁹⁹ D. Goleman, *Inteligencja emocjonalna w praktyce*, Media Rodzina, Poznań 1997, s. 439. Przeprowadzając badania losów absolwentów Harvardu, autor zauważył, że (...) *nie zawsze wybitne wyniki w szkole i zasadniczo wysoki poziom inteligencji racjonalnej (Intelligence Quotient, w skrócie IQ) odwzorowują sukcesy w pracy i życiu. Jest to czynnik, który decyduje o umiejętności radzenia sobie w życiu praktycznym*. Stwierdził także: *Ludzie inteligentni emocjonalnie są szczęśliwsi i łatwiej osiągają sukces, a inteligentnego przeżywania emocji można się nauczyć*, http://mfiles.pl/pl/indexInteligencja_emocjonalna (dostęp 30.04.2015).

¹⁰⁰ Aby zasoby informacji mogły stać się wiedzą, muszą zostać poddane jednemu z typów analizy: porównaniu, następstwu, powiązaniu i dialogowi (co inni ludzie myślą o konkretnej informacji).

rozwojowych organizacji oraz świata. Wiedza – a nie dane statystyczne¹⁰¹ – sama w sobie stwarza większe możliwości w każdej dziedzinie działalności. Wyróżnia się następujące cechy wiedzy¹⁰²:

- nadrzędna rola w stosunku do wszelkich pozostałych zasobów;
- wzrost jej wartości proporcjonalnie do jej przetwarzania i wykorzystywania;
- niewyczerpalność i wieloznaczność interpretacyjna oraz szybkie dezaktualizowanie się;
- jednoczesne jej wykorzystywanie przez wiele osób;
- ograniczona możliwość jej przechowywania i wykorzystania.

W XXI w. informacja i wiedza stały się jednymi z najdroższych zasobów, o które toczą się różne wojny¹⁰³, a okres ten nazywany jest wiekiem informacji, w którym ekonomia informacji decyduje o istnieniu bądź nieistnieniu organizacji.

Podsumowanie

Nauczyciel na zajęciach z krajoznawstwa ma szerokie możliwości podkreślania piękna¹⁰⁴ rodzimych regionów, przyrody oraz poszanowania materialnych i duchowych dóbr narodowych. Powyższe jego działania mogą stanowić o tym, że przypisana mu wcześniej rola kotwicy łączącej jednostkę z regionem będzie słuszna i społecznie akceptowalna. Nauczyciel krajoznawstwa spełnia ważną rolę w wychowaniu patriotycznym¹⁰⁵ oraz kształtowaniu osobowości szkolonych. Jego inteligencja, wiedza, doświadczenie zawodowe stanowią bazę

---

¹⁰¹ Krzysztof Liderman podkreślił, że biorąc pod uwagę cele kopiowania danych, można wyróżnić (...) kopie: bezpieczeństwa zasobów oprogramowania danych, kopie archiwalne zasobów informacyjnych oraz kopie transportowe do przenoszenia danych. K. Liderman, *Bezpieczeństwo informacyjne*, PWN, Warszawa 2012, s. 109.

¹⁰² Szczególnym rodzajem wiedzy jest innowacja, która stanowi nowoczesne narzędzie w rękach przedsiębiorców, za pomocą którego z nowoczesnej wiedzy czynią oni okazję do podjęcia atrakcyjnej działalności gospodarczej lub świadczenia nowych usług.

¹⁰³ Wojny w klasycznym znaczeniu tracą na znaczeniu, a ich miejsce zajmują wojny informacyjne, czyli walka o zdobycie ważnych wiadomości (lub sprzedaż małowartościowych, wątpliwych informacji) w celu wprowadzenia w błąd konkurenta, spowolnienia gospodarczego lub drenażu informacyjnego.

¹⁰⁴ Podkreślanie piękna rodzinnych stron z pewnością wzmocni będzie emocjonalną więź jednostki z otaczającym ją światem. Doświadczenie w zakresie akcentowania piękna, harmonii, sztuki jest powiązane z jakością zmysłowej percepcji, co jest również istotne w XXI w.

¹⁰⁵ J. Kunikowski, op. cit., s. 80. Autor podkreślił, że (...) patriotyzm współczesny zawiera w sobie wszystkie postępowe wartości tradycyjnego patriotyzmu polskiego, jak: gotowość do poświęceń dla ojczyzny, przywiązanie do rejonu zamieszkania, tradycji religijnych i kultury narodu, duma z jego bohaterskiej przeszłości (...).

do wychowania patriotycznego szkolonych. Wychowanie patriotyczne to kształtowanie szczególnych cech, np.: wzajemnego zaufania, pracowitości, odpowiedzialności, sumienności, ofiarności, wierności, zdolności do poświęceń dla dobra ogólnego (wspólnego) – w których uwidacznia się troska o region, małą ojczyznę¹⁰⁶ i odpowiedzialność za ich wzrost i rozwój.

Bibliografia

- Denek K., *Dopełniające się Ojczyzny*, [w:] *Regionalizm i twórczość w edukacji*, red. K. Denek, L. Pawelski, A. Żukrowska, Collegium Balticum, Szczecin 2011.
- Denek K., Pawelski L., Urbanek B., Żukrowska A., *Wokół małych ojczyzn*, Wydawnictwo Szczecińska Szkoła Wyższa CB, Szczecin 2011.
- Dylak S., *Architektura wiedzy w szkole*, Difin, Warszawa 2013.
- Grzybowski K., *Ojczyzna, naród, państwo*, PIW, Warszawa 1977.
- Juul J., *Kryzys szkoły, Co możemy zrobić dla uczniów, nauczycieli i rodziców?*, Wydawnictwo MiND, Podkowa Leśna 2014.
- Gordon A., *Krajoznawstwo i turystyka w szkole. Poradnik*, Zarząd Główny PTTK, Warszawa 2003.
- Kasprzyk A., *Krajoznawstwo szkolne jako czynnik wspomagający proces nauczania geografii*, Wojewódzki Ośrodek Metodyczny, Biała Podlaska 1994.
- Kowalczyk A., *Badanie spostrzegania krajobrazu multisensorycznego podstawą kształtowania obszarów rekreacyjnych*, Wydawnictwo WSP, Bydgoszcz 1992.
- Koźuchowski K., *Walory przyrodnicze w turystyce i rekreacji*, Wydawnictwo Krupisz SA, Poznań 2005.
- Kunikowski J., *Kształtowanie świadomości i postaw patriotycznych młodzieży*, [w:] *Wychowanie patriotyczne żołnierzy. Tradycja i współczesność*, Wydawnictwo MON, Warszawa 2006.
- Liderman K., *Bezpieczeństwo informacyjne*, PWN, Warszawa 2012.
- Nęcka E., *Inteligencja. Geneza. Struktura. Funkcje*, GWP, Gdańsk 2003.
- Niktorowicz J., *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, W AiP, Warszawa 2009.
- Ostrokólski A., *Patriotyzm podstawą szkolenia obronnego i edukacji dla bezpieczeństwa*, [w:] *Edukacja warunkiem bezpieczeństwa w XXI w. – instytucje*

---

¹⁰⁶ Myśląc o Ojczyźnie, należy dziś podjąć trud, który wszystkim się opłaci i w przyszłości przyniesie słodkie, upragnione owoce.

- publiczne w systemie bezpieczeństwa*, red. M. Kopczewski, D. Sienkiewicz, Wydawnictwo CSzSP w Koszalinie, Koszalin 2015.
- Penc J., *Strategiczne zarządzanie. Perspektywiczne myślenie. Strategiczne działanie*, Wydawnictwo Placet, Warszawa 2002.
- Rose C., Nicholl M. J., *Ucz się szybciej na miarę XXI wieku*, Oficyna Wydawnicza Logos, Warszawa 2003.
- Wesołowska E. A., *Paweł Włodkowiec wzorcem osobowym współczesnego patrioty*, [w:] *Patriotyzm. Obronność. Bezpieczeństwo*, red. E. A. Wesołowska, A. Szerauc, Wydawnictwo AON, Warszawa 2002.
- Urbanek B., *Patriotyzm jutra jako inicjatywa edukacyjna*, [w:] K. Denek, L. Pawelski, B. Urbanek, A. Żukrowska, *Wokół małych Ojczyzn*, Wydawnictwo Szczecińska Szkoła Wyższa, Szczecin 2011.

Netografia

- Herbert Z., *Labirynt nad morzem*, <http://polski.gim26.gda.pl/Z.%20Herbert%20-%20Labirynt%20nad%20morzem.pdf> (dostęp: 3.09.2008).

Summary

Does touring teacher may constitute an anchor between person and homeland?

The most important challenges facing our country are: wide development and educational development to ensure a rapid dynamics of socio-economic. Possible changes can be implemented in a rational society, knowledge society, which is based on education based on respect for one's own past history, as well as touring. This article aims to highlight the always current words written in the notes of the Commission for Protection of Monuments for more than 30 years ago, which read: Each nation needed are old stones and old architectural shapes. They just are the anchor of the memory of many generations. Another goal is to bring the term of sightseeing and to highlight its role in the integration (bonding) units in the active groups. The speed and dynamics of change is a major threat to the development of whole societies. Educated and engaged in their work the teacher can build and strengthen quality: ties in the group, as well as the quality of life of individuals and entire social groups. Ability to perceive beauty of his native land, its history, monuments. Nature can integrate individuals, groups and the whole society.

Keywords: patriotism, pyramid information, knowledge